

Histria – Godišnjak Istarskog povijesnog društva, br. 1 (2011.), 335 str.

Hrvatska je historiografska periodička produkcija pokretanjem *Histrie* dobila novi časopis, koji je profiliran kao znanstveno-stručni godišnjak otvoren istraživačima povijesti Istarskog poluotoka. Izdavač i pokretač *Histrie* je Istarsko povijesno društvo osnovano u veljači 2010., koje je kao jedan od glavnih ciljeva u svojoj strategiji razvoja istaklo pokretanje časopisa otvorenog i povijesti srodnim znanostima (pomoćnim povijesnim znanostima, povijesti umjetnosti, arheologiji, etnologiji, antropologiji, teologiji, itd.). Osim interdisciplinarnog pristupa, istaknuta je i želja da se časopisom obuhvati čitava prošlost Poluotoka ne pridržavajući se strogo njegovih zemljopisnih granica. Upravo je zato Uredništvo odlučilo da se priloge objavljuju na materinim jezicima njihovih autora (hrvatskom, slovenskom, talijanskom) ili, pak, na engleskom, sa sažecima na barem trima od navedenih jezika.

Prvi broj *Histrie* započinje kazalom »Sadržaja« (str. 5 – 9) i predgovorom glavnoga i odgovornog urednika Maurizija Levaka naslova »K prvom broju« (11).

U radu se Nikoline Maraković, »Crkva sv. Martina u Svetom Lovreču Pazenatičkom – privatna crkva porečkih biskupa ili istarskih (mark)grofova?« (13 – 36) preispituju spoznaje o izgradnji trobrodne bazilike sv. Martina, a time i povijest nastanka srednjovjekovnog Sv. Lovreča Pazenatičkog. Ta je crkva datirana u drugu trećinu 11. st. zahvaljujući tipološkim i morfološkim obilježjima njezine arhitekture, karakteristikama njezine plastike te zahvaljujući stilskim obilježjima sačuvanih fresaka. Njezin smještaj uz gradsku palaču s kojom je imala izravnu komunikaciju, kao i dokumenti s kojima su povjesničari odavna upoznati, upućuju na zaključak da naručitelja crkve treba tražiti u upravitelju lovrečkog kastruma u 11. st. – istarskom (mark)grofu? – a ne u porečkom biskupu. Na kraju su članka objavljene ilustracije – crnobijele fotografije začelja i pročelja crkve, četiriju različitih tipova kapitela kolonade crkve, potom zidnih slika apside te triju prozorskih tranzena i, na kraju, tlocrt mjesta (30 – 34).

Članak Darje Mihelič »Sporazumi o mejah srednjeveških mestnih teritorijev (Piran in njegovi sosedje)« (37 – 59) utemeljen je na izvornom materijalu 13. i prvih desetljeća 14. st. piranskoga mjesnog arhiva koji je pohranjen kao poseban fond u Pokrajinskom arhivu u Kopru. Riječ je o sporovima na granicama sa susjednim Umagom i Izolom, oba grada u vlasti Venecije, te naročito s Bujama, gradom koji je bio pod vlašću istarskog markgrofa, tada akvilejskog patrijarha. Svi su sporovi među spomenutim komunalnim zajednicama, pa tako i spor između Pirana i Buja, koji je započeo 1295. i kulminirao 1306. god., rješavani na uobičajeni način – imenovanjem pregovaračkih skupina zainteresiranih strana koje su obilascima spornih mjesta na granicama utvrđivale stvarno stanje i potom uz pomoć podestata susjednih mjesta, kao vanjskih (neutralnih) eksperata, rješavanjem spora i potvrđivanjem ugovora o granicama na javnom mjestu u nazočnosti zainteresiranih strana.

Zahvaljujući dokumentima pohranjenim u Arhivu Porečke i Pulske biskupije u Poreču, Mihovil Dabo je u tekstu »Stvarni problemi i popularna predodžba: postavljanje Josipa

Velikanje za kapelana u Juršićima« (61 – 78) upotpunio sliku djelovanja, u pučkoj predaji Roverije zapamćenoga, »hajdučkog popa«. Uključene u širi kontekst, nove činjenice omogućavaju bolje poznavanje modernizacijskih procesa u koje se postupno uključivao i hrvatski puk tog kraja Istre. Plodovi rada svećenika Velikanje opravdali su povjerenje biskupa Jurja Dobrile, koji je imenovavši ga 1875. god. kapelanom u Juršićima Roveriji poslao predanog suradnika, neumornoga pastoralnog radnika i preporoditelja te se može zaključiti da je Velikanja u cijelosti ostvario svoje poslanje i Biskupove planove.

»Povijesna ekspertiza tragedije na pulskoj Vargaroli (Vergarolla) 18. kolovoza 1946.« (79 – 112) članak je Darka Dukovskog u kojem je prvi put na znanstvenim temeljima analizirana eksplozija na Vargaroli, koja je odnijela živote 63 Puljana. O tom se događaju doduše puno pisalo u posljednjih petnaestak godina, ali na publicistički i memoaristički način dok su ga povjesničari spominjali tek usput, kao povod, djelomice i kao uzrok, egzodusu talijanskoga stanovništva Pule. Nekritički odnos prema tom događaju rezultirao je kojekakvim teorijama i predajama o uroti, što je autora ponukalo da ga na temelju dostupnih arhivskih dokumenata – osobito gradiva fondova *The National Archives Kew Gardens* u Londonu – i analize objavljenih publicističkih i znanstvenih tekstova te kritičke obrade tehničkih podataka same eksplozije prouči. Na kraju su teksta objavljene četiri fotografije i četiri preslike dokumenata iz fondova arhiva *Kew Gardens* u Londonu.

Marko Medved je u tekstu »Historiografske podjele oko biskupa Antonija Santina« (113 – 135) sažeo rezultate i pružio historiografski pregled talijanske, slovenske i hrvatske svjetovne i crkvene povijesne struke o pitanju uloge biskupa Santina u procesima talijanizacije istarskoga hrvatskog i slovenskog življa za trajanja Mussolinijeve vladavine. Potom je upozorio na dokumente fonda za pontifikata pape Pija XI. u Vatikanskom arhivu, koji su struci i javnosti dostupni od 2006. god., ali i na dokumente Arhiva Riječke nadbiskupije, koji uvelike osvjetljavaju, ne samo odnos Vatikana prema državnoj (fašističkoj) vlasti Italije, nego i razdoblje Santinove uprave riječkom Crkvom. Iz njih se iščitava posve nova povijest crkvenoga i javnog djelovanja tog biskupa.

Gotovo najznačajnije razdoblje u životu jednoga od najuglednijih Istrana XX. st. opisao je u djelu »Nacionalnoprporodni rad mons. Bože Milanovića u tršćanskom razdoblju 1922. – 1945.« (137 – 173) Stipan Trogrlić. Zbog etikete »slavenskog nacionalista«, koju mu je prišla vlast još u vrijeme austrijske uprave, bio je Milanović novoj talijanskoj, najprije vojnoj, potom, formalno, građanskoj te na kraju onoj fašističkoj vlasti, u političkom smislu *persona non grata*. Izložen stalnoj prismotri, uhićenjima i sudskim procesuiranjima, on se dozvolom biskupa Angela Bartolomasija početkom 1922. preselio u Trst, gdje je kao župni pomoćnik u župi sv. Ivana i zatim u župi sv. Antuna Novog razvio, uz pastoralni, i zamjetan nacionalno-politički i kulturno-prosvjetni rad utemeljen na Dobrilinoj političkoj koncepciji »narodne sloge«. U početku je djelovao preko istarskoga Pododbora slovenskog političkog društva Edinost i brigom oko izdavanja novina *Pučki prijatelj*, da bi se nakon 1931. god. okrenuo Društvu sv. Mohora za Istru jer su fašističke vlasti te godine zabranile svaki oblik političkoga i kulturno-prosvjetnog rada s hrvatskim predznakom. Istovremeno se zalagao za očuvanje liturgijskoga staroslavenskog i hrvatskog jezika kao na »stečena

prava« svećenstva i vjerničkog puka istarskih biskupija. Poziv vodstva NOP-a na suradnju prihvatio je tek kada je bilo posve jasno da je NOP jedina realna snaga koja može ostvariti težnje niza naraštaja istarskih hrvatskih domoljuba o sjedinjenju Istre s Hrvatskom. Vodstvo je NOP-a, pak, svjesno da će poratnu sudbinu Poluotoka rješavati međunarodna diplomacija, željelo na svojoj strani imati istarsko hrvatsko svećenstvo, koje je na čelu s Milanovićem, pokazat će se, odigralo vrlo važnu ulogu u pregovorima sila pobjednica o političko-teritorijalnoj pripadnosti Istre.

Branko Marušič je u članku »Hrvaški korespondenti dr. Henrika Tume« (175 – 184) obradio hrvatske adresante u ostavštini korespondencije odvjetnika dr. Henrika Tume, znamenitoga slovenskog političara, publicista, zavičajnog pisaca i planinara, koja je arhivirana u Raziskovalnoj postaji Znanstvenoraziskovalnog centra Slovenske akademije znanosti in umetnosti u Novoj Gorici. Osnovni su biografski podaci i informacije o naravi kontakata s hrvatskim korespondentima u članku navedeni abecednim redom po prezimenima pojedinaca ili imenima ustanova i društava s kojima je Tuma surađivao. Iz Marušičeva je teksta manjim dijelom vidljivo Tumino javno djelovanje po pitanju prava i pokreta radništva te većim dijelom po pitanju organizacije planinarskih društava u Hrvatskoj.

Prvi broj *Histrie* završava dijelom »Prikazi, ocjene, izvješća« (187 – 335) u kojoj je objavljeno 39 priloga u kojima su prikazane studije/knjige, časopisi i skupovi, koji na znanstven i stručan način obrađuju teme iz istarske povijesti te, na samomu kraju, izvješće o aktivnostima Istarskoga povijesnog društva u 2010. godini.

Ivan Jurković